

THEOLOGIA BIBLICA

Jenei Péter*

Debrecen

Ábrahám vendégszeretete.

Az 1Móz 18,1–16 értelmezése a vendégszeretet szokására vonatkozó újabb társadalomtudományos jellegű, Ószövetség-kutatások fényében**

Abraham's Hospitality.
An Interpretation of Gen 18,1–16
in Light of Current Social-Scientific type of Old Testament Research
Regarding the Custom of Hospitality.
Abstract

The ancient world regarded the custom of hospitality as a crucial, unwritten rule to maintain the fragile encounter between host and stranger. Thus, a rather fixed protocol of the custom took shape in ancient times.

The Hebrew Bible contains numerous passages which seem to build on the ancient norms of hospitality, and throughout these passages it is possible to reconstruct the ideal process of hospitality in Old Testament context.

In absence of the Old Testament protocol of hospitality it is impossible to thoroughly interpret those passages which inevitably build on this ancient custom.

By choosing a paradigmatic text (Gen 18,1–16), the present study intends to show that in light of the current social-scientific type of Old Testament research regarding the ancient custom of hospitality it is possible to derive a historically, culturally adequate hermeneutical tool to interpret those passages in the Old Testament which presuppose ancient hospitality.

Keywords: social-scientific approaches to the Old Testament, Gen 18,1–16, Abraham's hospitality, custom of hospitality, biblical protocol of hospitality.

* Jenei Péter (Debrecen, 1983) református vallásánár, tanulmányait a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, illetve a Columbia Theological Seminary (Atlanta, GA) hallgatójaként végezte. MA diplomáját a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen szerezte meg 2009-ben. Ugyanebben az évben felvételt nyert a DRHE Hittudományi Doktori Iskolájának Bibliái Teológiai és Vallástörténeti Tanszékére. Doktori tézisének témája: „Az Úr őrzi a jövényeket.” Az idegen és a jövény státusza az ókori izráéli társadalomban. Témavezetője: Dr. habil. Hodossy-Takács Előd egyetemi docens. A doktori képzés folyamatában abszolutóriumot szerzett 2012-ben, a 2012/2013-as tanévet Belfastban, az Union Theological College hallgatójaként tölti Zsinati Ösztöndíjjal.

** Jelen tanulmány rövidített és átdolgozott változata annak a pályamunkának, amelyet a szerző a magyarországi XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 2009. április 16–18.) Társadalomtudományi Szekciójában (Vallás- és Hittudományi I. Alszekció) nyújtott be a következő címmel: *Vendég és vendéglátó az Ószövetségben. A vendégszeretet szokása és annak funkciója a Genézis könyvének pátriárka-történeteiben és a József-narratívákban.* A pályamunka országos I. helyezést ért el.

1. Bevezetés. Szociológiai és kulturális antropológiai trendek a mai Ószövetség-kutatásban

Noha a különböző társadalomtudományos diszciplínák – szociológia, néprajz, kulturális antropológia, politológia, archeológia, közgazdaságtan, pszichológia – egyen-egyenként igen tekintélyes kutatástörténeti múlttal számolhatnak, módszereik és eredményeik széleskörű alkalmazása viszonylag mégis új keletű, kortárs jelenségnek tekinthető az Ószövetség-kutatás szakterületén.¹ Az Ószövetség társadalomtudományi szempontú kritikájáról, mint főáramú paradigmáról és elismert bibliakutatási módszerről csupán az utóbbi három-négy évtizedben beszélhetünk.²

A 20. század 60-as és 70-es éveiben George E. Mendenhall³ és Norman K. Gottwald⁴ mára klasszikussá vált társadalomtudományos jellegű munkái egyfajta fordulatot jelentettek az Ószövetség-kutatásban. Ezt megelőzően az Ószövetség-kutatást olyan humán alapú megközelítések uralták, amelyek az Ószövetséget történeti, vallástörténeti, lingvisztikai, irodalmi és teológiai kontextusai összefüggésében elemezték. Noha a különböző, történeti vagy éppen irodalmi jellegű, kritikai bibliakutatás óriási mennyiségű információt és tudásanyagot halmozott fel, „ami általában így is hiányzott, az az izraeli kultúra társadalmi kontextusában való elemzése, hiedelmeinek, társadalmi felépítésének és intézményeinek felbecsülése a társadalomtudományok nézőpontjából”.⁵

Talán a társadalomtudományok, leginkább pedig a szociológia marxista gyökereinek tudható be, hogy a 20. század második fele előtt a társadalomtudományos jellegű bibliakutatás, noha ezt korábban is művelték szórványosan,⁶ mégiscsak a perifériára korlátozódott. A „marxista örökség” magyarázhatja továbbá azt is, hogy az ilyen szemszögű bibliakutatás hazai recepciója még inkább kitolódott.⁷ A társadalomtud-

¹ Az Ószövetség társadalomtudományos jellegű megközelítéséről átfogóan ld. Wilson, R. R.: *Sociological Approaches to the Old Testament*. Fortress Press, Philadelphia (PA) 1984; Carter, C. E. – Meyers, C. L. (Eds.): *Community, Identity and Ideology. Social Science Approaches to the Hebrew Bible*. Eisenbrauns, Winona Lake (IN) 1996; Brenner, A. (Ed.): *The Social World of the Hebrew Bible: Twenty-Five Years of the Social Sciences in the Academy*. In: *Semeia. An Experimental Journal for Biblical Criticism* 87. Society of Biblical Literature, 1999; Carter, C. E.: *Opening Windows onto Biblical Worlds. Applying the Social Sciences to Hebrew Scriptures*. In: Baker, D. W. – Arnold, B. T. (Eds.): *The Face of Old Testament Studies. A Survey of Contemporary Approaches*. Baker Academic, Grand Rapids (MI) 1999, 421–451.; Megközelítés a humán tudományok segítségével (1. Szociológiai megközelítés, 2. Megközelítés a kulturális antropológia útján). In: Pápai Bibliikus Bizottság: *Szentírásmagyarázat az Egyházban. A bibliai hermeneutika katolikus elvei, hermeneutikai irányzatok bemutatása és értékelése*. Bibliai írások 1. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 2001.

² Vö. Carter: *Community, Identity and Ideology*, xiii; uő: *Opening Windows onto Biblical Worlds*, 421.

³ Mendenhall, George E.: *The Hebrew Conquest of Palestine*. In: *Biblical Archaeologist* 25 (1962), 66–87.

⁴ Gottwald, Norman K.: *The Tribes of Yahweh: A Sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250–1050 B.C.E.* Orbis, Maryknoll (NY) 1979.

⁵ Vö. Carter: *Opening Windows onto Biblical Worlds*, 421.

⁶ Az úttörő W. Robertson Smith (1846–1894), Antonin Causse (1877–1947), Johannes Pedersen (1883–1977), William Foxwell Albright (1891–1971), Roland de Vaux (1903–1971) mára klasszikussá vált, társadalomtudományos jellegű alapművei nélkül a társadalomtudományos bibliakutatási paradigma 60-as, 70-es évekbeli kiszélesedése is biztos elmaradt volna.

⁷ Katolikus részről a Pápai Bibliikus Bizottság által kiadott hermeneutikai kiadvány szentel először külön fejezetet a társadalomtudományos paradigmának, ezzel együtt először tekint úgy a társadalomtudományos paradigmára, mint amelyik legitím módon használható a többi, klasszikus módszer mellett, ld. Pápstliche Bibelkommission: *Die Interpretation der Bibel in der Kirche*. Libreria Editrice Vaticana, 1993. A társadalomtud-

mányos paradigmát múltja miatt stigmatizáló és ezzel együtt perifériára szorító, túlzottan óvatos egyházi beállítódás nem volt képes idejében meglátni, hogy a kétes örökségét már rég maga mögött tudó szociológiai és kulturális antropológiai megközelítés igen eredményesnek bizonyult az utóbbi évtizedek Ószövetség-kutatásában.

A szociológia az emberi társadalmakat és intézményeit kutatja. Módszereit és eredményeit már az Ószövetség-kutatás is sikeresen alkalmazta az ókori izraeli társadalom leírására, és pedig a következő területeken:

- a) a vándorló életformától a letelepedett életformáig vezető út teoretikus értelmezése;
- b) társadalmi tagozódás (kor, nem, faj, státusz) megértése a különböző társadalmi szinteken (családi, kláni, törzsi, állami);
- c) társadalmi berendezkedés az állami és vallási dimenziókban;
- d) jogi élet (törvények, törvénykezés) szociális háttere;
- e) vallásos élet (kultusz helyek, kultuszi személyek, kultuszi cselekmények és kultuszi idők);
- f) kül- és belpolitika a különböző társadalmi fejlődési szinteken;
- g) etnicitás, nemzeti, népi tudat és identitás dinamikái;
- h) gazdaság, létfenntartás és termelés perspektívái.

A kulturális antropológia az embert és az emberi kultúrát kutatja, ezzel – a nagy ívű szociológiai szintek mellett – olyan partikuláris szempontok iránt érdeklődik, „amelyek a nyelvben, a művészetben, a vallásban tükröződnek, de emellett ruházatban, ékszerekben, ünnepekben, táncokban, mítoszokban, legendákban is, és mindabban, ami az etnológia körébe tartozik”.⁸ A kulturális antropológia az Ószövetség-kutatás számára óriási eredményeket és ismeretanyagot szolgáltatott az izraeli mindennapi élet, szokások, rituálék, hiedelmek dinamikáinak megértése terén.

Noha a társadalomtudományos paradigma még mindig a formálódás időszakát éli az Ószövetség-kutatásban, már így is egyértelművé vált, hogy

„az Ószövetség társadalomtudományos jellegű kutatása többé már nemcsak az interpretáció mellékes vagy választható módja, hanem a bibliai exegézis kritikai elemévé vált. Ahogy fejlődik a diszciplína, számíthatunk mind a bibliai kultúrák, mind pedig az általuk létrehozott irodalom komprehenzívebb szemléletére.”⁹

mányos bibliakutatási módszer hazai recepciója azonban igencsak kitolódott. A Pápai Biblikus Bizottság által közreadott kiadvány magyar fordítása 2001-ben, csupán évtizedekkel a paradigma kibontakozása után érhető el. Református részről sokat mondó, hogy a társadalomtudományok ihlette Ószövetség-kutatásból csupán a bibliai archeológia, régiségtan területe az, amelyik hazánkban szélesebb visszhangra talált. Karasszon István klasszikussá vált *Ószövetségi módszertanának* (1991) 2005-ös, második kiadásában az átfogó paradigmából külön fejezetben csupán a bibliai archeológia területét értékeli ki. Vö. Karasszon István: Külső és belső bizonyosságok. In: *Az ószövetségi írásmagyarázat módszertana*. PRTA, Pápa 2005, 106–122. Református részről Hodossy-Takács Előd publicisztikájában figyelhető meg először, hogy az 1999-es *Kortörténeti tanulmányokkal* (DRHE, Debrecen 1999), ill. 2002-es Doktori Disszertációjával (Hodossy-Takács Előd: „...Az Úr vezette egymaga...” *Izrael letelepedése és Józsué bonfoglalás-tradíciójának teológiai elemzése*. DRHE, Debrecen 2002) kezdődően következetesen képviseli a társadalomtudományos paradigmából való sokkal szélesebb, immáron nemcsak a bibliai archeológiára korlátozódó merítést.

⁸ Megközelítés a kulturális antropológia útján. In: Pápai Biblikus Bizottság: *Szentírásmagyarázat az Egyházban*. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 2001.

⁹ Vö. Carter: *Opening Windows onto Biblical Worlds*, 451.

2. Téma és módszer körülhatárolása

A fentiek függvényében ez a tanulmány az Ószövetség társadalomtudományi szemszögű kutatásainak eredményeire épít, és e paradigma kutatási területéhez kapcsolódik. E tág kutatási területen belül a tanulmány témája a kulturális antropológia ószövetségi tükör-diszciplínájának tárgykörébe, ennek egyik legfőbb érdeklődési részterületébe, a *szokás kutatás* részterületébe sorolható.

A tanulmány az ókori Közel-Kelet, ezzel együtt pedig az ószövetségi pátriárkák egyik legegységibb szokását, a vendégszeretetet vizsgálja, központi elemzésének tárgya pedig Ábrahám vendégszeretete (1Móz 18,1–16), amely e szokással szoros kapcsolatba hozható leírásaként áll előttünk.

A tanulmány kiindulópontja az a meghatározottság, hogy az Ószövetség olvasása közben számos olyan korabeli társadalmi és kulturális jelenséggel szembesülünk, amely több ezer év távlatából már nem magától értetődő a 21. század embere számára. Ilyenformán az 1Móz 18,1–16 történetének szándékolt mondanivalója sem válhat világossá az ókori vendégszeretet-szokás lényegének kortörténeti és ószövetségi kultúrán belüli pontos ismerete nélkül.

A tanulmány tehát két lépésben dolgozza fel az ókori vendégszeretet szokásának témáját, és pedig úgy, hogy szem előtt tartja az 1Móz 18,1–16 kontextusát. Először úgy próbálja meghatározni a vendégszeretet szokását és annak szabályait, ahogy azt ókori és ószövetségi kontextusban értették. Ehhez veszi segítségül a kulturális antropológia felőli ószövetségi kutatások eredményeit. Második lépésben pedig a szokással kapcsolatba hozható bibliai elbeszélés figyelmes elemzése és feldolgozása történik meg, és pedig a háttérismeretek birtokában, hogy zárasképpen megfelelő konklúziókat tudjunk levonni arról: mi a szokás szövegben betöltött funkciója. A tanulmány módszertani célja az, hogy egy konkrét, paradigmatisz szöveg elemzésével (1Móz 18,1–16) modellt kínáljon olyan további ószövetségi szövegek elemzéséhez, amelyek szintén e szokás dinamikájára építenek.

3. A vendégszeretet szokásának ókori konvenciói

A vendégszeretet szokásával kapcsolatban viszonylag kisszámú szakirodalom áll rendelkezésre, bibliai vonatkozásban a lexikon-szócikkeken kívül mindössze három-négy teljes monográfia, és néhány tucat, folyóiratban megjelent tanulmány foglalkozik a témával.¹⁰ Az Ószövetség vendégszeretet-konceptiójának felvázolásakor ezekre a kutatási eredményekre kívánunk támaszkodni.

¹⁰ Rusche, Helga: *Gastfreundschaft in der Verkündigung des Neuen Testament und ihr Verhältnis zur Mission*. Aschendorffsche, Münster 1958; Pitt-Rivers, Julian A.: The Stranger, the Guest, and the Hostile Host. In: Peristiany, J. G. (Ed.): *Contributions to Mediterranean Sociology*. Weidenfeld and Nicolson, London (UK) 1968, 13–30.; Koening, John: *New Testament Hospitality. Partnership with Strangers as Promise and Mission*. Fortress Press, Philadelphia (PA) 1985; Glassner, Jean-Jacques: L'hospitalité en Mésopotamie ancienne: aspect de la question de l'étranger. In: *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 80/1–2 (1990), 60–75.; Matthews, Victor H.: Hospitality and Hostility in Judges 4. In: *Biblical Theology Bulletin* 21 (1991), 13–21.; uő: The Host and the Stranger. In: Matthews, Victor H. – Benjamin, Don C. (Eds.): *Social World of Ancient Israel 1250–587 BCE*. Hendrickson Publishers, Peabody (MA) 1993, 82–95.; Auffarth, Christoph: Protecting Strangers. Establishing a Fundamental Value in the Religions of the Ancient Near East and Ancient Greece. In: *Numen* 39/2 (1992), 193–216.; Hobbs, T. R.: Hospitality in the First Testament and the 'Theological Fallacy'. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 95 (2001) 3–30.; Vogels, Walter A.: Hospitality in Biblical

3.1. Általános definíció, eredet és funkció

A vendégszeretet szokása az emberiség időn, téren és kultúrákon átívelő közös alapszokása, jelenségvilága pedig magában foglalja mindazokat az aktusokat, amelyek attól a pillanattól kezdve történnek, hogy a látogató (a vendég) megközelelti a házigazda (a vendéglátó) házát, territóriumát, illetve mindaddig a pillanatig, amíg a vendég el nem hagyja vendéglátója lakhelyét. Ezen intervallumon belül a szokás a következő részjelenségeket tartalmazza: érkezés-üdvözlés, köszöntés-fogadás, leültetés, megkínálás étellel és itallal, közös időtöltés (személyi és egyéb információ-csere), komfortbiztosítás, elszállásolás, ajándékadás és vevés, távozás-búcsúzás.

Az időben és térben egymástól különböző kultúrák esetében igencsak változó a szokás tartalma, gyakorlata, jelentősége és megbecsülése. A szokás az ókori időkből származik, kialakulására az ókori görög és a közel-keleti kultúrák gyakoroltak döntő befolyást.¹¹

A vendégszeretet szokása mindenekelőtt a szívélyes találkozás tradíciója vendég és vendéglátó közt. A vendég vagy idegen szíves és nagylelkű fogadtatása, önkéntes vagy kereskedelmi alapon történő megvendéglése és szórakoztatása úgy folyik, hogy mindkét résztvevő fél, a vendég és a vendéglátó egyaránt bizonyos, az adott kultúrától függő szabályok (protokoll) szerint viselkedik.¹² A vendégszeretet szokásának jelentése, jelentősége az a transzformáció, amelynek során egy ismeretlen átutazóból vendég lesz, illetve egy idegen a legbelsőbb baráti kör egyik tagjává válik.¹³

3.2. Az ókori és modern vendégszeretet

A vendégszeretet szokásának tartalma, gyakorlata, jelentősége és megbecsülése igencsak változó az időben és térben egymástól különböző kultúrák esetében. Ez a különbség akkor válik igazán szembeűnővé, amikor a szokást ókori és modern, nyugati kontextusaiban vizsgáljuk. Ahhoz, hogy igazi mélységében érthessük az ókori vendégszeretet szokásának tulajdonképpeni jelentőségét, szükséges éles határvonalat húznunk a szokás ókori és modern, nyugati típusú értelmezése között. A vendégszeretet ókori értelmezésének és gyakorlatának vajmi kevés köze van ahhoz, amit a nyugati világban értenek ezen.¹⁴ Noha fenomenológiailag az ókori és a modern vendégszeretet egyazon kategóriába esik, illetve mindkettő hasonló elemekből építkezik, éppen az elemeknek tulajdonított jelentéstartalom az, ami gyökeresen különbözik e két korban. Ennek a következő okai vannak:

1. *Ontológiai ok.* Az ókori világ és a felvilágosodás utáni, modern, nyugati típusú világ között az az attitűd eredményezi az igazi különbséget, hogy az adott korban miként

Perspective. In: *Liturgical Ministry* 11 (2002), 161–173.; Morschauser, Scott: Hospitality, Hostiles and Hostages: On the Legal Background to Genesis 19:1–9. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 27/4 (2003), 461–485.; Arterbury, Andrew E.: *Entertaining Angels. Early Christian Hospitality in its Mediterranean Setting*. Sheffield Phoenix Press, Sheffield (UK) 2005; Monge, Claudio: *Dieu Hôte. Recherche historique et théologique sur les rituels de l'hospitalité*. Zeta Books, Bucharest 2008.

¹¹ Vö. O'Gorman, Kevin D.: Dimensions of Hospitality. Exploring Ancient and Classical Origins. In: Lashley, C. – Lynch, P. – Morrison, A. (Eds.): *Hospitality. A Social Lens*. Elsevier, Oxford (UK) 2007, 17.

¹² Vö. Vogels, Walter A.: *Hospitality in Biblical Perspective*, 162.

¹³ Vö. Hobbs, T. R.: *Hospitality in the First Testament*, 17.; Vogels, Walter A.: *Hospitality in Biblical Perspective*, 164.

¹⁴ Vö. Hobbs, T. R.: *Hospitality in the First Testament*, 8–9.

gondolkodnak az emberek a *világban való létükről*. Az ókori ember *szakralisan* gondolkodott a világban való létéről. Tehát az élet egészét a valláson belül élte meg, legyen az bármilyen típusú vallás. Így bármit tett (evett, ivott, dolgozott, barátkozott, házasodott, gyereket nevelt, megöregedett stb.), annak vallási dimenziói is voltak. Megfordítva: a vallási dimenziók meghatározták az ókori ember tetteit, választásait. A modern, nyugati ember ezzel szemben a felvilágosodás után *de-szakralizált* világban él, s ezen túl tetteinek más, individuális motivációi vannak: ésszerűség, haszonelv, személyes intuíció.¹⁵

2. *Strukturális és gazdasági különbségek oka*. Az ókori világ és a mai modern, nyugati típusú világ között alapvető strukturális és gazdasági különbségek figyelhetők meg, főként akkor, ha egy premodern, vándorló, pásztorkodó vagy vidéki gazdálkodó életmódot és egy modern, iparosodott, városi típusú életformát állítunk egymással szembe.¹⁶

E két okból kifolyólag a vendégszeretet szokásának ókori és modern világban betöltött szerepe hangsúlyilag igencsak különböző. Az ontológiai okból kifolyólag az ókori ember számára a vendégszeretet szokása gyakorlásának komoly morális dimenziói voltak.

„A vendégszeretetre úgy tekintettek, mint az egyik támpillérre, amelyen az erkölcös nyugszik, ezen pedig az egész univerzum áll.”¹⁷

A szokást elsősorban nem udvariassági, hanem kötelezettségi alapon gyakorolták, méghozzá a társadalom mindazon tagja felé, akik erre igényt formáltak a szokás protokollja alapján. Ez a vendégszeretet szokása iránti köteleességtudat az ókori vallásos világrend következménye, és így válik az ókori társadalom által iratlanul elfogadott magatartásmintává. A szokás betöltése becsületet és dicsőséget szerzett a vendéglátónak mind a társadalmi, mind pedig az isteni szférákban. Viszont a szokás elmulasztása, vagy protokolljának megtörése szégyent hozhatott a vendéglátóra, ez a szégyen pedig a társadalom haragját és az isteni hatalmak ítéletét vonta maga után:

„[...] amikor a vendégek vagy a vendéglátók megszegik kötelezéseiket, amelyekkel egymásnak tartoznak, megrázkódik a földkerekség, és megtorlás következik.”¹⁸

Ezzel szemben a 21. századi, isteni szféráktól felszabadult, nyugati embernek elsőrenden csupán individuális motivációkat kell mérlegelnie akkor, amikor a vendégszeretet szokását szeretné gyakorolni. Mi több: vendégei megválogatásának hatalma is a saját kezében van.

A strukturális okokból kifolyólag a vendégszeretet szokásának sokkal nagyobb szerepe volt az ókori világban, mint a mai modern, nyugati világban. Az ókori világban a vendégszeretet szokásának kialakulása elsősorban az utazás jelenségéhez kapcsolódott. Az egyén megszokott környezetéből való elutazásának felvállalása csupán súlyos körülmények hatására történhetett meg, úgymint üldöztetés vagy éhínség előli menekülés a túlélés érdekében.¹⁹ Infrastrukturális és gazdasági struktúrák kialakulatlan világában az átutazó egyedül a vendégszeretet szokásának betartása iránt elkötelezett vendéglátók jóindulatában bízhatott. A vendéglátás kereskedelmi formái ebben az időben nagymér-

¹⁵ A szakralizált és a de-szakralizált világban való létéről ld. Eliade, Mircea: *A világban-lét két fajtája*. In: Uő: *A Szent és a Profán. A vallási lényegről*. Európa Könyvkiadó, Budapest 1996, 10–12.

¹⁶ A különböző társadalomtípusokról ld. Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris, Budapest 2003, 71–82.

¹⁷ Koenig, J.: *New Testament Hospitality*, 2.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Ld. Hobbs, T. R.: *Hospitality in the First Testament*, 5.

tékben kialakulatlanok voltak, és a mai értelemben vett pénzalapú fizetőrendszer gazdasági formái is kezdetlegesek voltak. Így a vendégszeretet morális alapokon nyugvó szokása az, ami ezt a vákuumot volt hivatott kitölteni. Az ókori vendégszeretet szokásának tehát központi jelentősége volt. Ezzel szemben a modern nyugati világban az utazás a szabadidő és szórakozás kategóriáiba ment át, a jól kiépített gazdasági struktúrák lehetővé teszik az egyén számára, hogy bárhol, bármikor, viszonylag megfizethető összegekért, az erre kialakított és erre szakosodott vendéglátó-ipari lokálok valamelyikében ételt, italt és komfortos szállást kapjon. Az a fajta vendégszeretet tehát, ami az ókori időket jellemzi, semmiképp nem állítható párhuzamba az ilyen fajta, nyilvános szférákban történő, kereskedelmi alapon folyó vendéglátással.²⁰ Valójában az ókori vendégszeretet modern időkbeli és legközelebbi párhuzamát abban a vendégszeretetben ismerhetjük fel, amit a modern ember a privát szférában gyakorol,²¹ viszont azzal a nagy különbséggel, hogy míg az ókori világban a vendégszeretet szokása kötelezettségi alapon történt, és minden olyan vendégre kiterjedt, aki a protokoll értelmében igényt formált arra, addig a modern világ privát szférában történő vendégszeretete teljességgel tetszőleges alapon történik, és csupán arra terjed ki, akit a vendéglátó saját döntése alapján hív meg.

4. A vendégszeretet szokása ószövetségi perspektívában

Amikor ószövetségi perspektívában kell meghatározni a vendégszeretet szokását, az igazi gondot az jelenti, hogy olyan jelenséggel állunk szemben, amelynek az írott, törvénybe foglalt szabályozása nincs meg az Ószövetségben,²² sőt még a terminusok terén is hiány mutatkozik: az Ószövetségben nincs speciális héber terminus a „vendéglátó”, „vendég”, vagy „vendégszeretet” megjelölésére.²³ Amolyan, a kor közös kultúrája által kitermelt íratlan szabályrendszerrel van dolgunk, amelynek határai nagyfokú rugalmasságot mutatnak. Az Ószövetség sehol nem állítja, hogy az ókori izraeliták tudatosan követtek volna valami írott szabályok által meghatározott és állandó modellt, hanem inkább azt mutatja, hogy az ókori izraeliták – a szokással szemben – bizonyos elvárható viselkedési normák szerint cselekedtek a vendégszeretet gyakorlása során.²⁴ A héber terminusok és az írott törvényi szabályozás hiánya azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy a vendégszeretet gyakorlása csekély etikai értékkel bírt volna az ókori izraelita kultúrában.²⁵ Ennek ellenkezőjéről tanúskodik a szokással kapcsolatba hozható ószövetségi szövegek viszonylag nagy száma,²⁶ illetve az a magas morális elvárás, ami a szövegek alapján a szokás betöltése irányában mutatkozik.

²⁰ Ld. Lasley, C.: *Towards a theoretical understanding*. In: Lashley, C. – Morrison, A. (Eds.): *In search of Hospitality. Theoretical Perspectives and Debates*. Butterworth-Heinemann, Oxford (UK) 2000, 1–17., különösen a *Hospitality in the commercial domain* [12–15.] fejezetet.

²¹ Ld. Lasley, C.: *Towards a theoretical understanding*, 1–17., különösen a *Hospitality in the private domain* [10–12.] fejezetet.

²² Ld. Hobbs, T. R.: *Hospitality in the First Testament*, 10.

²³ Ld. Stallman, Robert C.: *Divine Hospitality in the Pentateuch: A Metaphorical Perspective on God as Host*. Doktori Disszertáció, Westminster Theological Seminary 1999, 114.

²⁴ Ld. Hobbs, T. R.: *Hospitality in the First Testament*, 10.

²⁵ Ld. Stallman, Robert C.: *Divine Hospitality*, 115.

²⁶ Az Ószövetség narratív korpuszában számos olyan szövegrészlet lehet azonosítani, ami mögött az ókori vendégszeretet-szokás kulturális konvenciói húzódnak: 1Móz 18,1–16; 19,1–16; 24,10–61; 26,26–31; 29,1–14; 43,1–44,3; 2Móz 2,15–20; 18,1–12; Bír 4,17–22; 19; 1Sám 9,14–27; 16,1–13; 21,1–11; 25; 1Kir 13; 17,1–24; 2Kir 2,23–25; 4,8–37; 5. A vendégszeretet szokására való építkezés a bölcsességirodalomban

4.1. Különbségtétel a felebarát és az idegen közt

Az izráéli társadalom alapját a rokoni kapcsolatok alkotják. A közösségtudat a közös történelmi tudatból származik, amelyet a nép ahhoz a közös őshöz vezet vissza, akitől önmagát származtatja.²⁷ Ebből következik, hogy az óizráéli gondolkodás igen nagy különbséget lát a rokoni körhöz tartozók, illetve a körön kívüli idegenek között. A megkülönböztetést a héber terminusok is tükrözik. Azokat, akik a közösségi szövetségbe tartoznak, a következő terminusokkal illetik: *testvér* (*‘āb*), *rokon* (*‘āmīth*), *felebarát*, *szomszéd* (*rē‘a*). Ezzel szemben a szövetségi kereteken kívüli, környező népek fiait *idegenként* (*nokrí*, *zār*) nevezik meg, amely kategória egyaránt ontológiai és helyrajzi természetű. A csoporthoz tartozók és az azon kívüliek ilyen éles elhatárolása mentén valamelyest köztes státusz illeti a társadalom azon tagjait, akik származási alapon ugyan nem tartoznak a közösséghez, mégis idegenekként vagy menekültekként a közösség falain belül telepedtek meg hosszabb távon. Őket az ókori héber gondolkodás külön terminussal *jövevényként* (*gēr*) jelöli meg.

„A *gēr* alapján véve olyan idegen, akinek állandó tartózkodási helye nem a saját közössége, hanem egy másik, olyan közösség, amely őt felvette, és amely közösség bizonyos jogokat biztosít neki.”²⁸

4.2. Különbségtétel a vendégszeretet szokása és a jövevényekre vonatkozó törvénykezések közt

Az ószövetségi Izráel számtalan módon került kapcsolatba az idegenekkel, és sok esetben ő maga az, aki jövevénynek, menekültnek számított mások földjén.²⁹ Izráel törvénykönyveiben ezért szabályozza számtalan rendelkezés a jövevényekkel való viszony morálisan helyes menetét (2Móz 22,21; 23,9; 3Móz 19,33–34, 5Móz 10,19; 24,19).³⁰ Ám nagyon fontos meglátni, hogy a vendégszeretet szokásának még törvényi szabályozás előtti, íratlan szabályrendszere nem sorolható az idegenek, jövevények iránt tanúsítandó magatartás szabályozásának keretei közé. Az Ószövetségben nem találunk példát arra, hogy izráéli vendégszeretetet gyakorolt volna a rokoni, szövetségi kereteken kívüli idegenek irányában.³¹ A vendégszeretet gyakorlása alapvetően olyan jelenség az Ószövetségben, amely a rokoni, szövetségi kereteken belüli szférákban történik, és az izraeliták egymás közti viszonyainak ápolásában van nagy jelentősége. Ez az éles megkülönböztetés megóv attól, hogy az ókori izráéli vendégszeretet-szokást

is megtalálható több helyen: Jób 31,31–32; Zsolt 23,5–6; Péld 9. A vendégszeretet szokásával kapcsolatba hozható prófétai szövegek azonosítása érdekében további vizsgálatok szükségesek.

²⁷ Ld. Pedersen, J.: *Israel. Its Life and Culture*. I. Oxford University Press, London (UK) 1926, 57.

²⁸ Vö. Roland de Vaux klasszikus izráéli társadalomtörténete (*Les Institutions de l'Ancien Testament*. Les Éditions du Cerf, Paris 1958–1960) nyomán Bartha Tibor (szerk.): *Az Ószövetség népe*. A DRHE Szegedi Vallástanár Tanszékének Tanulmányi Füzetek 16. Szeged 1998, 42.

²⁹ A pátriárkák jövevénynek számítanak Kánaán földjén (1Móz 23,4), és Egyiptomban is jövevény-státuszban telepedhetnek le.

³⁰ Vö. Konkel, A. H.: rwg (#1591). In: VanGemeren, W. A. (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*. I. Zondervan, Grand Rapids (MI) 1997, 836–839.; Bartha Tibor: *Az Ószövetség népe*, 42–43. (*A letelepedett idegenek* fejezet.)

³¹ Kivételt képez természetesen a 1Móz 18. és 19. fejezeteiben található két történet, amikor a vendégszeretet címzettjei mennyei dimenziókból érkeznek. Ld. lentebb.

helytelenül értelmezzük, és pedig mint olyan szokást, ami azt követeli a vendéglátótól, hogy válogatás és feltétel nélkül minden idegen számára megnyissa házát.

„A héber vendégszeretet nagyon gyakran csupán a héber származású átutazókra korlátozódott.”³²

4.3. A vendégszeretet szokásának ószövetségi protokollja

Az ószövetségi kulturális antropológia, illetve szociológia területén kutató ószövetséges tudósok kidolgozták a szokás lehetséges protokolljának modelljét a vendégszeretet szokásával kapcsolatos szövegek alapján. Ez a modell azt az ideális esetet próbálja rekonstruálni, amikor mind a vendég, mind a vendéglátó helyesen és elvárható módon jár el, azaz az íratlan protokoll szerint.³³

A vendégszeretet szokásának ószövetségi protokollja

Vendéglátó, házigazda identitása és protokolljának részei:

- általában a közösség olyan legidősebb férfitagja, aki tulajdonosa a saját lakhelyének, vagy vezetője a falunak, városnak, amiben lakik;
- megelőzés, meghívás felajánlása, amely a meghívás időtartamát is meghatározza; meghívás ismétlése, unszolás;
- víz biztosítása a vendég lábainak megmosásához;
- étel, szállás és védelem biztosítása;
- a vendégek kikérdezésének teljes mellőzése;
- távozáskor a házigazda egy darabig elkíséri a vendégeket.

Vendég, átutazó identitása és protokolljának részei:

- általában olyan átutazó, aki, még ha távolról jön is, rokoni, szövetségi kapcsolatban van a hely lakóinak népével;
- a vendéglátó meghívásának megvárása egy bizonyos, semleges területen (a sátor, lakás közvetlen territóriumának határa, falu, a város központi tere, piactér, kút);
- az első meghívás visszautasítása és a második meghívás elfogadása;
- a vendég kizárólag a vendéglátó által meghatározott időtartam erejéig marad annak lakhelyén, a vendéglátó viszont ki is bővítheti ezt az időtartamot;
- a vendéglátó tulajdona felőli kérdések, illetve speciális kérések mellőzése;
- a távozó vendég megáldja a vendéglátó háztartását.

4.3.1. A házigazda (vendéglátó) és az átutazó (vendég) identitása

A vendégszeretet gyakorolására csakis az a férfi volt jogosult, aki házigazdaként egy háztartás, falu-, illetve városközösség helyi tagja volt, s aki az adott család vezető, legidősebb férfitagja vagy a falu-, illetve városközösség vezetőségének tagja volt, ezenfelül tulajdonosa annak a helynek, ahova a meghívást intézte. Ez kizárja annak a lehetőségét, hogy letelepedett idegenek (jövevények) a letelepedésük helyén és az ott lakó tulajdono-

³² Vö. Arterbury, Andrew E.: *Entertaining Angels*, 58.

³³ A vendégszeretet szokásának ószövetségi modelljét legbővebben ld. Matthews, Victor H.: *The Host and the Stranger*, 82–87.

sok helyett gyakorolják a vendégszeretetet.³⁴ A nyilvános ügyek intézése klasszikusan a férfiszerephez kapcsolódott az ókori világban. Így a házigazda szerepe is a férfiak jogkörébe tartozott. Az asszonyok a háztartási ügyek intézésével vettek részt a vendégszeretet gyakorlásának folyamatában, mint a háztartási szféra kizárólagos urai. Ez nem jelenti azt, hogy nem állhattak elő olyan kivételes esetek, amikor módosult ez a kitétel. Női személy a következő esetekben léphetett fel házigazda szerepben: 1. amikor a háztartás legidősebb férfitagja ezt engedélyezte; 2. amikor a legidősebb férfitag szerepe megüresedett (pl. haláleset), és a nőnek kellett ezt betölteni.³⁵ Fontos azonban megállapítani, hogy azokban az esetekben, amikor nő tölti be a házigazda szerepét, tulajdonképpen ezt a legidősebb férfi szerepköre helyettesítésének függvényében teszi, nem pedig saját női szerepköre alapján.

Az átutazó olyan idegen, aki a rokoni, szövetségi összetartozás alapján igényel vendégszeretetet, még akkor is, ha a potenciális vendéglátóval soha nem találkozott, abban a térségben pedig soha nem járt. Az átutazók általában elkerülték azt, hogy olyan helyen igényeljének vendégszeretetet, amelynek lakóival nem álltak rokonsági, szövetségi kapcsolatban.³⁶

4.3.2. Meghívás és elfogadás

A vendéglátó meghívása a következő részelemeket tartalmazza: megelőzés, meghívás, meghívás időtartamának meghatározása, meghívás megismétlése. A megelőzés aktusa két funkciót tölt be. Először is biztonsági funkciót lát el, hiszen az ókori világban a falu, város lakóközösségére a kívülről jött bármilyen idegen (még a szövetséges is) potenciális veszélyt jelentett. Az idegenek, átutazók alapján véve gyanúsak számítottak, így megelőző megközelítésük központi jelentőségű az ókori társadalmak számára, a territórium védelme érdekében. Másodsorban a megelőzésnek morális funkciója is van, hiszen bármely közösség azon mulasztása, hogy az átutazót még sötétedés előtt megelőzve, már előre kész meghívással invitálja a vendégszeretet elfogadására, ételt, italt és szállást kínálva fel neki, ez a becsület legsúlyosabb meggyalázása volt és súlyos következményekkel járó szégyent hozott a lakók közösségére.³⁷ Ez után a meghívás időtartamának meghatározása kölcsönös érdekeket szolgált. Általában a vendégszeretet időtartama délutántól másnap reggelig terjedt, amelyet, még ha ki is terjesztettek kölcsönös megállapodás alapján, pár napnál tovább igen ritka esetekben gyakoroltak.³⁸ Az időtartam megszabása a következő üzeneteket közvetítette: a vendéglátó szabta meg az időtartamot a saját anyagi kereteinek figyelembevételénél, s mivel ezt ő szabta meg, nem jelentett számára lehetőségein felüli megterhelést. Másfelől jelezte az átutazó számára, hogy nem feltartani, hanem segíteni akarja célja elérésében. Végül a meghívás megismétlése és az unszolás aktusa a vendég és vendéglátó közötti udvariassági „játék” volt.

A meghívás és ennek elfogadása a következő részelemeket tartalmazza: várakozás, meghívás visszautasítása, majd elfogadása, illetve a megállapodott időhöz kötött ottmaradás. A várakozás aktusának jelentése a következő: az átutazó tisztában van azzal, hogy gyanúsak számít a helybeli lakosok szemében; és hogy ki ne váltsa a helybeliek ellenséges magatartását, olyan köztes területen várakozott (forrás, kút a falun kívül, faluhatár,

³⁴ Ld. 1Móz 19,1–16 konfliktusának forrását: „Ő az egyetlen jövevény közöttünk, és ő akar törvényt szabni?”

³⁵ Női házigazdák eseteit ld. 1Sám 25; 1Kir 17,10; 2Kir 4,8–10.

³⁶ Ld. Bír 19,11–12.

³⁷ Ld. 1Móz 19; Bír 19,15.18.

³⁸ Amennyiben nem vesszük figyelembe Jákób harmincnapos vendégeskedését Lábánnál (1Móz 29,14b), a leghosszabb ószövetségi vendéglátás négy napra terjedt ki (Bír 19,4–9).

városkapu, piactér stb.), ahol nem sértette senki territóriumát.³⁹ Az átutazó pozitív szándékának hangsúlyozásán túl a várakozás aktusa azt is közvetítette, hogy az átutazó megvárja azt a vendéglátót, aki saját döntése alapján akar vendégszeretetet gyakorolni. Így a szerepeknek nem kellett felcserélődniük, és a vendég ez esetben is passzív elfogadóként viselkedhetett. A meghívás esetleges visszautasítása udvariassági formula volt a vendéglátó meghívása után. Ez egyrészt kedvezőbben emelte ki a vendéglátó jellemét és gesztusát, amikor az noszogathatta a vendéget; másrészt a vendég jellemét is nemesítette, hiszen ezzel jelezte: nem szeretné leterhelni a felajánkozó vendéglátót.

4.3.3. Biztosítás, védelem és áldás

A vendéglátó a következőket biztosítja vendége számára: víz a lábmosáshoz, eledel és ital, szállás és védelem a vendégnek és állatainak. A lábmosáshoz biztosított víz az ókori viszonyok szükségszerű következménye. A nyitott bőrsaru viseletével poros lett az utazó lába. Mielőtt a földön ülve vagy fekvve kezdtek volna az étel elfogyasztásához, praktikus volt a lábak megmosása és felfrissítése. Héber kontextusban a vendéglátónak kellett biztosítania a vizet.⁴⁰ Ezután a vendéglátó elsőként ételt, italt adott vendégének és állatainak. Ennek az aktusnak szintén két összetevője van: materiális szinten először is ételre és italra van szüksége a hosszú út során eltikkadt idegennek; a spiritualitás szintjén pedig a közös étkezés volt a legbensőségesebb összetartozás kifejezője az ókori kultúrákban. A transzformáció tehát, ami az idegent a legbensőségesebb baráti kör tagjává teszi, leginkább a közös étkezés révén történik meg, illetve ábrázolódik ki.⁴¹

Az étel és ital biztosítása sajátos dinamika szerint működik. A vendéglátó nagyon szerény ajánlatot tesz erre nézve, viszont a felszolgálás folyamán jóval túlszárnyalja a szerény ajánlatot, és a lehető legbensőségesebb lakomát biztosítja. E dinamika funkciója is a becsület és a szégyen keretein belül értelmezhető. A szerény ajánlat azt biztosítja, hogy a vendég ne várjon többet, mint amit kapni fog, és így a vendéglátó se maradjon szégyenben. A szerény ajánlat túlszárnyalása viszont becsületet szerez mind a vendégnek, aki többet kap, mint amire az ajánlat alapján számított, mind pedig a vendéglátónak, aki többet tud adni, mint amit ajánlott, s ezzel becsülete megnövekszik a vendég szemében. Ezt követi az utazó számára szintén nagyon fontos szállás és védelem biztosítása egy olyan helyen, ahol ő idegenként jár. Ha a vendéglátó nem tudott komfortot és teljes biztonságot nyújtani vendégei számára, az nagy szégyent hozott reá és házára.⁴² Végül a vendéglátó el is kísérhette egy darabig az eltávozó vendégeket, mintegy útra bocsátva őket. Az elkísérés, amellyel teljessé vált a vendégfogadás aktusa, a vendéglátó territóriumának határáig terjedt. Vagyis: a vendéglátó a maga territóriumának határára megy ki a vendége elé, most pedig elkíséri őt ugyanaddig a határvonalig, ame-

³⁹ 1Móz 19,1–2; 24,23–25.31–33; 2Móz 2,20; 1Kir 17,10; 2Kir 4,8–10, Jób 31,32.

⁴⁰ Ld. 1Móz 18,4; 19,2; 24,32; 43,24; Bír 19,21; 1Sám 25,41; 2Sám 11,8. Érdekes, hogy a héber kultúrában a vendég önmagának mossa meg a lábát, míg a hellén vendégszeretet tradíció mentén a szolgák mossák meg a vendég lábát. Vö. Arterbury, Andrew E.: Abraham's Hospitality among Jewish and Early Christian Writers: A Tradition History of Gen 18:1–16 and its Relevance for the Study of the New Testament. In: *Perspectives in Religious Studies* 30 (2003), 359–376 [361].

⁴¹ Akik az ókori Közel-Keleten nem kívántak meghittent összetartozni, vagy képtelenek voltak arra, hogy egymással azonosuljanak, a közös étkezést mindenképpen elkerülték (vö. 1Móz 43,32). Ld. még Walton, J. H. – Matthews, V. H. – Chavalas, M. W.: *The IVP Bible Background Commentary. Old Testament*. InterVarsity Press, Downers Grove (IL) 2000, 74.

⁴² Az 1Móz 19 és a Bír 19 szélsőséges esetei tanúskodnak arról, hogy a vendéglátó milyen végleteleg volt képes elmenni annak érdekében, hogy vendégei biztonságáról gondoskodjék.

lyen belül mindenért ő volt a felelős, de amelyen kívül már megszűnik ez a szerepe.⁴³ A kikísérés azt hivatott bizonyítani a vendég és vendéglátó, valamint az isteni szféra számára, amely figyelmével kíséri a történéseket, hogy az aktus betöltött: a vendéglátó vendégeként gondoskodott az érkező idegenről a maga territóriumának egészén, a kikísérés aktusa után pedig véget ér kötelezettsége. E ponttól kezdve tehát a szerepek, illetve a tér és az idő dinamikái megváltoznak, és újra visszaállnak a kiemelt átmeneti aktus előtti megszokott, mindennapi állapotok.

A vendégszeretet előnye semmiféle anyagi viszonzással nem jártak a vendég számára. Az ételt, italt, szállást, védelmet és szeretetet mind ajándékba kapta a vendéglátótól. Ennek bárminemű anyagi viszonzása teljességgel idegen volt az ókori közlekedési vendégszeretet dinamikájától. Az ókori világrendből kifolyólag a vendég csupán egyetlen dologgal tartozott, és azzal sem konkrétan a vendéglátója felé: ha majd ő kerül a vendéglátó szerepébe, a tőle telhető legmagasabb szinten biztosítsa a vendégszeretetet. A vendég részéről az eltávozás előtti áldásmondás volt az egyetlen olyan aktus, amellyel kifejezhetette háláját a vendéglátó iránt. Ez a modern köszönetnyilvánítás szakrális megfelelője volt, viszont a modern köszönetnyilvánítással szemben, amelynek csupán jótékony pszichológiai hatása van, az ókori ember az isteni szférák jótékony áldásait kívánja vendéglátója házára. Ez pedig mindig az étellel van összefüggésben; az egészséggel, az anyagi jóléttel, az élet-ajándékkal, vagyis a gyermekáldással.

4.3.4. Kérdések és kérések mellőzése

A vendéglátónak nem volt szabad kezdeményeznie a vendég identitása és ügyletei felől való érdeklődést, ugyanis ezzel a bizalmatlanság látszatát keltette. A vendég azonban, miközben közösen érkeztek, önként beszélhetett önmagáról, ügyleteiről és az utazása közben látott vagy hallott eseményekről. A vendéglátó számára az volt a kiváltság, hogy híreket tudhatott meg olyan vidékekről, amelyekről egyébként sohasem hallott volna a gyér információáramlás miatt. Ehhez hasonlóan a vendégnek sem volt szabad érdeklődnie, kérdezősködni a vendéglátó identitása és vagyona felől; és ugyancsak nem volt szabad semmi olyat kérnie, amit a vendéglátó saját magától nem biztosított. A sajátos kérések megszegésénél volna a vendéglátót, ez pedig azt az üzenetet közvetítette volna, hogy az őt befogadó nem volt eléggé körültekintő a vendéglátás tekintetében. Az ételt pedig csak kínálás után vehette el, hogy ne fossza meg vendéglátóját a kínálás becsületétől és örömétől.

4.3.5. Összegzés

A vendégszeretet szokása különös megbecsülésben részesült az ókori társadalmakban, ahol az átutazó a túlélés érdekében egyedül a sérthetetlen szabályrendszer posztjára

⁴³ A tér és az idő ilyenfajta dinamikus felosztása általánosan jellemző az ókori világ más rítusaira és szokásaira. A vendégszeretet példáján keresztül közelről érzékelhetjük az ókor emberének gondolkodásmódját. A vendég és vendéglátó szerepe olyan átmeneti állapot, amelynek konkrét ideje (elkezdődött a meghívással és bezáródott a kikíséréssel) és konkrét tere (a vendéglátó territóriumának határában belüli ösztér) van, és e meghatározottságok függvényében teljes egészet is kell alkotnia. Letelte után véget ér az átmeneti állapot, s a vendég és vendéglátó visszatér a maga mindennapi életébe és szerepeibe. Ez a tér- és idődinamika más rítusok és szokások mögött is felfedezhető. Bővebben ld. Eliade, Mircea: *A szent tér és a világ szakralizációja*, *A szent idő és a mítoszok* fejezeteket a *A Szent és a Profán*. *A vallási lényegről* című könyvének 15–107. oldalain; Van Gennep, Arnold: *Átmeneti Rítusok*. L'Harmattan, Budapest 2007; Klingbeil, Gerald A.: Structure, Order and Sequence, Space and Time: Ritual Elements 1. In: uő: *Bridging the Gap. Ritual and Ritual Texts in the Bible*. Eisenbrauns, Winona Lake (IN) 2007, 147–174.; Wyatt, Nicolas: *Space and Time in the Religious Life of the Near East*. Sheffield Academic Press, Sheffield (UK) 2001.

emelt vendégszeretet szokásában és az annak elkötelezett vendéglátók nagyvonalú magatartásában bízhatott. Ókori perspektívában e szokás elsősorban a moralitás dimenzióival kapcsolódott össze. A szokás helyes betöltése vagy éppen meggyalázása a résztvevők morális állapotáról tanúskodott, és ettől függően becsületet, illetve szégyent eredményezett.

Miután az ókori világban a vendég és vendéglátó találkozása potenciális veszélyt rejtett magában, mindkét fél kínosan ügyelt arra, hogy szabályszerűen betartsa a vendégszeretet szokásának íratlan konvencióit. A szemben álló feleket csakis a protokoll szabályszerű betartása győzhette meg a kölcsönös jószándék meglétéről. Ezzel együtt az is feltételezhető, hogy az ókori ember így gondolkodott: a szokás megtörése a világrend megbomlását idézi elő, és ebben az esetben olyan új dinamikának kell életbe lépnie, amelynek mindenáron helyre kell billentenie a kificamodott rendet.⁴⁴

Ószövetségi perspektívában a szokás elsősorban nem az idegenek, tehát rokonsági, szövetségi kapcsolatokon kívüli személyek iránti viszony ápolására szolgált és nem az idegenek felé irányult, hanem éppen a rokonsági, szövetségi kereteken belüli dimenziókban működött. A szokás elemei a protokoll összefüggő ágendájává álltak össze, és ez az íratlan szabályrendszer rugalmas, bár mégis a viselkedési normákkal szemben támasztott bizonyos standard elvárások rendszerét alkotta. Ha valamelyik szereplő áthágta az elvárt protokoll valamelyik részét, súlyos zavart okozott a becsület és szégyen kényes dinamikájára épülő világrend egészében. Ezzel – a becsület helyett – szégyent hozott mind a vendégre, mind a vendéglátóra. A szokás helyes betöltése a becsület annyira óhajtott állapotát hozta mindkét félre, ez pedig az emberi és isteni szférák megbecsülését és áldásait eredményezte számukra.

5. Ábrahám vendégszeretete (1Móz 18,1–16)

5.1. Az 1Móz 18,1–16 kritikai fordítása és datálása

1 *Azután megjelent neki az ÚR Mamré tölgyeinél,⁴⁵ amikor ő a sátor bejáratánál ült a nappali bőségben.* 2 *Fölemelte szemeit,⁴⁶ és imé,⁴⁷ látta, hogy három férfi áll előtte.⁴⁸ Amikor látta őket, eljűnik*

⁴⁴ A vendégszeretet szokásának megtöréséről, illetve a rend helyreállításáról ld. Jenei Péter: Megsértette-e Jael a vendégszeretet szokásának ókori konvencióit? Egy kulturális adalék a Bír 4,17–22 értelmezéséhez. In: Szávay László (szerk.): „*Vidimus enim stellam eius...*” *Konferenciakötet*. Károli Könyvek 3. KRE/L/Harmattan, Budapest 2011, 192–200.

⁴⁵ Ábrahám központi tartózkodási helye Hebrón közelében (1Móz 14,13). Áldozati (1Móz 13,18) és temetkezési hely (1Móz 23,17) is egyben. Ld. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis. Chapters 18–50*. The New International Commentary of the Old Testament. Eerdmans, Grand Rapids (MI) 1995, 5–6.

⁴⁶ A „szemeit felemelni” (*ns' 'ajin*) szókapcsolat terminusként szolgál az Ószövetségben. A terminus korrekt fordítása nem egyértelmű, habár szaktekintélyek körében általános megállapodásnak tekinthető az a szabály, hogy a terminus fordításakor különös figyelmet kell szentelni a szövegkontextusnak. Így a terminus irodalmi kontextusa lehet *imádat*, *könyörgés* vagy *feltétlen szeretet* is. A terminus ilyen színezete különösen érdekes fényt vethet a tárgyalat passzusra. A terminus szó szerinti fordítása ugyan tökéletesen illeszkedik a szövegbe: Ábrahám ül, a három mennyei látogató pedig előtte áll, tehát Ábrahám szemének fölemelése logikusnak tűnik. Itt azonban az imádat színezete is helytálló lehet. Vö. Reif, S. C.: A root to look up? A study of the Hebrew *ns' yn*. In: Emerton, J. A. (Ed.): *Congress Volume*. E. J. Brill, Leiden 1983, 230–240.

⁴⁷ Az itt álló *hinnéh* narratíva színező szóként használatos a bibliai héber nyelvben. Abban az alakban, ahogy e szövegben áll (*wáv* kopulatívummal), különösen a *látni* és *felfedezni* igék társaságában (jelen szövegben a *látni* igével), olyan narratívát színező funkciója van, amely lehetővé teszi azt, hogy az olvasó részt vehessen a szövegbeli szereplő meglepődésében. Ld. B2009. jelzet In: Brown, F. – Driver, S. – Briggs, C.: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson, Peabody (MA) ⁹2005, 243.

⁴⁸ A héber *'al* prepozíció sokrétűen fordítható, mindenesetre a „magas” és „magasság” alapjelentésből származtatható, tehát „-on, -en, -ön”, „felett”, „rajta” jelentései is ismeretesek. Ld. Williams, Ronald J.:

futott a sátor bejáratától, hogy találkozzék velük, és a földre borult.⁴⁹ 3 Azután így szólt: Uram,⁵⁰ ha jóindulatot találtam szemeid előtt, kérlek, ne haladj el szolgálád mellett.⁵¹ 4 Mindjárt hozatok egy kevés vizet, mossátok meg lábatokat, és dőljetek le a fa alá! 5 Én meg hozok egy falat kenyeret, hogy felfrissüljön szívetek, és utána úgy menjetek tovább, mert ezért baladatok el szolgálátok mellett!⁵² 6 Ők azt felelték: Tegyéél úgy, ahogy mondtad! 6 Akkor Ábrahám besietett Sárához a sátorba, és azt mondta: Siess, dagassz meg három mérték⁵³ lisztet, finomlisztet,⁵⁴ és készíts lepénykenyereket! 7 Ábrahám tebát kiszaladt a nyájhoz, fogott egy szép és lány búsú borjút, és odaadta a legénynek, az pedig sietve elkészítette. 8 Azután vett túrót, tejet, és vette a borjút, amit elkészített, és elébük tette. Ő maga pedig ott állt mellettük⁵⁵ a fa alatt, amíg ettek.

9 Azután ezt mondták neki: Hol van Sára, a feleséged? Ő így felelt: Itt a sátorban. 10 Egyikük azt mondta: Bizonynyal visszatérek hozzád egy esztendő múlva,⁵⁶ és lásd, akkorra Sárának, a felesé-

Williams' Hebrew Syntax. Third Edition. University of Toronto Press, Toronto 2007, 112–115. Eszerint a három férfi megjelenésében a héber nyelvtan akár vertikális dimenziókat is sugallhat: „...látta, hogy három férfi áll felette.” Az még érdekesebb, hogy e prepozíció az *állni* igével együttállva (*nácab 'al*) terminusként is használatos a Héber Bibliában, és ez gyakran az isteni lény megjelenését fejezi ki a halandó ember előtt (1Móz 28,13; 4Móz 22,23; Zsolt 82,1; Am 7,7; 9,1). Vö. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis*, 3.

⁴⁹ A „földre borulni” szintén terminus az ószövetségi héberben. A *leborulni* (*hwb*) ige csak egy bizonyos, meglehetősen ritka visszaható formában található meg az Ószövetségben (betű szerint úgy fordítható: „földre borította magát”). Az ige mindig egy olyan történéstre utal, ami emberi vagy isteni személy felé irányul, aki hatalmi, méltósági pozícióban van, s így üdvözlést, tiszteletet, hódolatot, imádatot fejezhet ki a kontextustól függően. Az ige leggyakrabban az isteni felé irányuló imádat értelmében használatos. Vö. Fretheim, T. E.: hwx (#2556). In: VanGemenen, W. A. (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*. Zondervan, Grand Rapids (MI) 1997, II:42–44.

⁵⁰ Az MT (masszoréta szövegvariáns) olvasata a következő: *'adónáj* (Úr, Uram), ami legtöbb esetben (nem kizárólagosan) Istenre utal, Isten megszólításának a terminusa. Ld. Brown – Driver – Briggs: *Hebrew and English Lexicon*, 10–11. Az MT olvasata tehát azt sugallja, hogy Ábrahám megszólította maga Isten. Az ide kapcsolódó tudományos irodalomban erős vita figyelhető meg a terminus olvasási módja fölött, ami a héber írásmód sajátjaiból kifolyólag specifikusan (Istenre utalóan) és általános értelemben (úr-megszólításként) is olvasható. Vö. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis*, 3.

⁵¹ Nagyon érdekes, hogy a héber szöveg újra az *'al* prepozíciót használja (ld. 49. láb.). Eszerint a héber szövegben a „ne haladj el szolgálád felett” vertikális tartalom is benne lehet. A mondatot bevezető előjárós szerkezet azt fejezi ki: Isten adta, hogy az idegenek útja éppen Ábrahámmal vezetett, és ha elfogadják az ő meghívását, ezzel mindannyian Isten akaratának tesznek eleget. Itt válik szembevetővé a már említett isteni szféra figyelembevétele a vendégfogadás tekintetében.

⁵² Ld. újra 48; 51. láb.

⁵³ A héber szöveg itt egy speciális, liszt és gabona mérésére használatos mértékegységet említ, a *szé'áb* nevezetű mértéket, aminek a pontos méretét nehéz megállapítani. Széles körben elfogadott álláspont szerint: 1 *szé'áb* = 3.33 liter. Vö. Fuller, R.: hp'yae (#406). In: VanGemenen, W. A. (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*. Zondervan, Grand Rapids (MI) 1997, I:382–388. Eszerint Sára hozzávetőlegesen 10 liter lisztből készített kenyereket, ami kifejezetten soknak tűnik három vendég fogadása esetén.

⁵⁴ A bibliai hébernek külön szava van a finomliszt megnevezésére. A szövegben Ábrahám először közönséges lisztet mond, majd kiemeli, hogy a kenyér a speciális finomlisztből készüljön.

⁵⁵ Ld. 48; 51; 52. láb.

⁵⁶ A héber szöveg szó szerinti fordítása: „az élő időben”, „abban az időben, (amikor) élő/virágzó.” A tudományos vita még nyitott a terminus által jelzett idő konkrét tartamára nézve, a különféle álláspontok azonban megegyeznek abban, hogy a terminus a közeli jövő egy bizonyos pontjára utal. Egyesek szerint a terminus a terhesség időszakára utal (9 hónap), mások szerint pedig az eljövendő tavasz természeti ciklusára. Vö. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis*, 4.; Brown – Driver – Briggs: *Hebrew and English Lexicon*, 311. Az ókori közel-keleti időszámítás meglehetősen különbözik a mai matematikai úton követett szoláris időszámítástól. Vidéki kontextusban gyakori volt, hogy pusztán a természeti ciklusok váltakozásával utaltak az eljövendő idő egy-egy szakaszára. Ld. Tóth Kálmán: *Időszámítás*. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon*. I. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993, 628–630.

gednek fia lesz! Sára pedig ott hallgatózott a háta mögött a sátor bejáratánál. 11 Ábrahám és Sára élemedett korú⁵⁷ öregek voltak, és Sáránál már megszűntek a női életfolyamatok. 12 Sára nevetett magában, mondva: Miután megöregedtem, lehet-e gyönyörűségem? Meg az uram is öreg!

13 Az ÚR azt mondta Ábrahámnak: Miért nevetett Sára, ezt mondva: Vajon tényleg szülnék, amikor öreg vagyok? 14 Van-e valami lehetetlen az ÚR számára? A kijelölt időben, egy esztendő múlva⁵⁸ visszatérek hozzád, és fia lesz Sárának. 15 Sára azonban tagadta, mondván: Nem nevettem; ugyanis félt. Ő azonban azt mondta: Nem úgy van, mert bizony nevetél. 16 Azután felkeltek onnan a férfiak, és Sodoma felé tartottak, és Ábrahám velük ment, hogy elkísérje őket.

Az 1Móz 18,1–16 irodalmilag az 1Móz 18–19 egységének részét képezi.⁵⁹ Ha figyelembe vesszük a 18–19. fejezetek történetkritikai kutatásának eredményeit, akkor elmondhatjuk, hogy a 18,1–19,28 egysége, noha redakcionális részek is kimutathatók benne, alapjaiban véve mégis a Héber Biblia legkorábbi forrásművéből, a Jahvista hagyományából származik,⁶⁰ mi több, a Jahvista szerző is már meglévő, még ősbibbeli elbeszélés-hagyományokat dolgoz fel.⁶¹ Ilyen értelemben a kanonikus szöveg túlnyomó része a korai monarchia idejére datálható (Kr. e. 950) a forráselmélet szerint.

5.2. Az 1Móz 18,1–16 teológiai kontextusa

A szövegrész teológiai kontextusa az utód ígérete és megadása Ábrahám számára, Isten által. Ez a teológiai motívum az 1Móz 12–22. fejezeteinek irodalmi keretén belül fejlődik ki. Izráel népének története Ábrahám pátriárka elhívásával kezdődik, ő lesz az az ősatya, akire az egész nép úgy tekint, mint közös ősére. Azonban a kezdet kezdetén, amikor még Ábrahámot el sem hívja Isten, ezt olvassuk Ábrahámról: *Ábrám feleségének Száraj volt a neve... Száraj azonban meddő volt, nem volt gyermeke* (1Móz 11,29–30). Érzékelhető hát, hogy milyen súlya van annak, hogy Ábrahám gyermektelen. Ha ez így maradt volna, Izráel népe soha nem született volna meg. Az 1Móz 12. fejezetétől, Ábrahám Isten általi elhívásának kezdetétől megjelenik az utód-motívum: *Nagy néppé teszlek...* (1Móz 12,2). Sokkal precízebben: az utód-motívum kerete az 1Móz 15,1–22,19 versei, ugyanis az utód kérdéséről az 1Móz 15,1–6-ban találjuk az első direkt beszélgetést Isten és Ábrahám között, és ilyen értelemben az 1Móz 22,1–19 az utolsó direkt „beszélgetés” Isten és Ábrahám között, amikor Isten próbára teszi Ábrahámot, és azt kéri, hogy a szeretett, Istentől kapott fiút áldozza fel neki. E kereten belül az utód-motívum teológiai szempontból kiazmikusan⁶² épül fel:

⁵⁷ A terminusban használatos participium jelöli, hogy a megöregedés folyamata még nem teljesedett be. Vö. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis*, 4.

⁵⁸ Ld. 56. lábj.

⁵⁹ A kritikai bibliakutatás már régtől fogva felismerte, hogy az 1Móz 18–19 fejezetei szoros egységet alkotnak. Vö. Rózsa Huba: *A Genézis könyve II. A pátriárkák (Gen 11,27–20,18)*. Szent István Társulat, Budapest 2009, 445.; Letellier, R. I.: *Day in Mamre, Night in Sodom. Abraham and Lot in Genesis 18 and 19*. Biblical Interpretation 10. Brill, Leiden 1995, 30–63.

⁶⁰ Vö. Rózsa Huba: *A Genézis könyve*, 455.

⁶¹ Uo.

⁶² A kiazmus irodalmi formájáról ld. Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Kiadó, Budapest 2008, 332–335.

Az utód-motívum kiazmikus felépítése az 1Móz 15,1–22,19-ben

- A. 1Móz 15,1–6: az első direkt beszélgetés az utód kérdéséről Isten és Ábrahám között.
- B. 1Móz 16: mellékvágány 1 – alternatív utód szerzése alternatív módon.
- C. 1Móz 17,1–18,16: középpont 1 – az Isten által adandó utód ígérete.⁶³
- C'. 1Móz 21,1–8: középpont 2 – az Isten által adandó utód megszületése.
- B'. 1Móz 21,9–21: mellékvágány 2 – alternatív utódtól való megszabadulás.
- A'. 1Móz 22,1–19: az utolsó direkt „beszélgetés” az utód kérdéséről Isten és Ábrahám között.

5.3. Az 1Móz 18,1–16 olvasata a vendégszeretet ókori konvencióinak segítségével

A leírás azon kevés esetek közé tartozik az Ószövetségben, amikor egy földi teremtmény mennyből érkező látogatók iránt tanúsít vendégszeretetet.⁶⁴ Ilyenformán a vendéglátó szerepét Ábrahám tölti be, a vendégek szerepét pedig a három titokzatos látogató. A látogatók identitására nézve arra következtethetünk a szöveg retorikai és grammatikai összetevői alapján, hogy a három férfiban Isten jelenik meg Ábrahámnak (18,1–2), és Isten feltételezhetően úgy képviselteti magát e teofániában, mint aki a három férfi egyike (18,3.13.16.22), a másik két férfi pedig angyali személyeket takar (18,22; 19,1).⁶⁵

A vendégszeretet protokollja szempontjából mindenekelőtt azt mondhatjuk el, hogy Ábrahám igen figyelemreméltó a vendéglátó szerepében. Úgy tűnik, jól ismeri az illetet, és magatartása semmivel sem múlja alul azt az elvárást, amelyet a vendégszeretet tekintetében általánosan támasztottak: amint *feltekintett és meglátta* a három férfit, *eléjük futott* sátora bejáratától, hogy találkozzék velük. Ebben könnyen felismerhetjük a vendéglátói protokoll úgynevezett *megelőzés* aktusát, amit azonnal követ a *meghívás* felajánlásának aktusa, amelyet nagy szívéllyességgel fejez ki: *Uram, ha jóindulatot találtam szemeid előtt, kérlek, ne baladj el szolgálád mellett...* A meghívásnak kialakult ágendája van: vizet ajánl fel a vendégeknek a *lábmosság*hoz, fa alatti *hajlékot, védelmet* ajánl fel a „nappali hőség” melege ellen, majd szerény ételt ajánl fel: *hozzok egy falat kenyeret...*, végül pedig a *meghívás időtartamát* is meghatározza: *és utána úgy menjetek tovább...* Tehát meghívása kellemes ebédre és koradélutánig tartó időzésre szól. A meghívásában megjelölt dolgok kivitelezését igen példás si-

⁶³ Ezen az egységen belül helyezkedik el vizsgált szakaszunk, az 1Móz 18,1–16.

⁶⁴ Míután a Héber Bibliában csupán az 1Móz 18–19-ben fordul elő, hogy mennyei teremtmények fogadják egy földi teremtmény vendégszeretetét, az egységen belül azonosítható kétszeri vendégszeretet-leírás (az 1Móz 18,1–16-ban Ábrahám, illetve az 1Móz 19,1–16-ban Lót vendégszeretete) paradigmikus jelentőségű a szokásra nézve. A két leírás kétféleképpen, pozitív és negatív szemszögből tanúsítja, hogy a vendégszeretet szokásának helyes betöltése mennyire központi jelentőségű az ószövetségi gondolkodásban. E történeteken keresztül megláthatjuk azt a morális dimenziót, amelyet az ószövetségi gondolkodás a szokáshoz kapcsolt; míg Ábrahám esetében a szokás helyes betöltése az isteni szférák bőkezű áldását eredményezte, addig a szodomaiak esetében a szokás sárba tiprása e szférák ádáz haragját váltotta ki és a megtorlás elkerülhetetlenségét vonta maga után.

⁶⁵ A három férfi identitására nézve a biblikus tudósok véleménye igen megoszló. Vö. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis*, 3. A kérdéskör már a korai zsidó és keresztény exegéták műveiben is megtalálható, és különböző exegetikai tradíciókat eredményezett. Ld. Jenei Péter: „Azután megjelent neki az Úr...” Ábrahám vendégeinek identitása a korai zsidó- és keresztény iratok szerint. In: Peres I. – Jenei P. (szerk.): *Az ókori keresztény világ. Konferenciakötet*. Patmosz Könyvtár 1. DRHE, Debrecen 2012, 15–40.

etséggel teszi, a kivitelezés körülményeit taglaló 6–8. versek között a „sietni” (*mbr*) ige háromszor, a „futni” (*rvc*) ige pedig egyszer fordul elő (az egész szövegben kétszer). Egy lépéssel tovább haladva, Ábrahám az egész találkozás során minden olyan *kérdést mellőz*, amely a látogatók identitására és útjuk céljára vonatkozna.

„Ez a történet nem mutatja a tesztelés semminemű formáját, amelyet a pátriárka a három férfi irányában intézne.”⁶⁶

Végül pedig azt látjuk, hogy Ábrahám elkíséri vendégeit a vendégszeretet idejének letele után (18,16). Ezzel is figyelemre méltó módon ügyel a protokoll pontos betartására. Ábrahám vendégszeretete tehát megfelelő és emellett még dinamikus is, amely rendkívüli, amennyiben figyelembe vesszük, hogy Ábrahám ekkor már 99 éves.

A paradigmánk segítségével Ábrahám vendégszeretetének azokat az elemeit is észrevehetjük, amelyek igen szokatlanok az ő gyakorlatában. Az Ábrahám által készített eledel rendkívüli jellege egy kommentátor figyelmét sem kerüli el, ez ugyanis inkább egy lakomára emlékeztet, mint egy falat kenyérré. Nem ritka eset az ókori közel-keleti kontextusban, hogy a felszolgált eledel jóval túlszárnyalja a kezdeti szerény ajánlatot és a közös étkezés lakomává lesz.⁶⁷ Az Ábrahám által felszolgált étel viszont egyedülállóan bőséges, már-már túlzás is. Egy egész borjú levágása, hús felszolgálása és a megközelítőleg 10 liter lisztből (finomlisztből) készíthető lepénykenyerek mennyisége meglepően pazarló, kifejezetten szokatlan magatartásforma az ókori viszonyok között. Ábrahám tehát az ételfelszolgálás tekintetében pozitív értelemben tér el az átlagosan elvárt normáktól.

E legszembevetőbb jelenség mellett több figyelmet kell szentelni az olyan kevésbé észrevehető eltéréseknek, amelyeknek viszont nem csekély a jelentősége. A „földre borulás” nagyon érdekes a vendégszeretet kontextusában: *Amikor látta őket, eléjük futott a sátor bejáratától, hogy találkozzon velük, és a földre borult.* Ezt nem kívánta meg a vendégszeretet általános protokollja, az pedig, hogy a földre boruló éppenséggel a vendéglátó legyen, bár nem egyedülálló eset az Ószövetségben,⁶⁸ mégis igen szokatlan jelenség. Ez az aktus talán azt hivatott kifejezni, hogy Ábrahám már itt felismerte a titokzatos látogatók különleges, természetfeletti voltát?⁶⁹

⁶⁶ Vö. Vogels, Walter A.: *Hospitality in Biblical Perspective*, 165.

⁶⁷ “It was typical for hosts to make a modest offer of a cup of water, a bit of food, and a simple night’s shelter. The simplicity of the invitation, however, did not preclude more being given.” Matthews, Victor H.: *The Host and the Stranger*, 85.

⁶⁸ Ennek legközelebbi parallele az 1Móz 19,1-ben található, ami egyébiránt megegyező elbeszélő kontextus (Lót leborulása Ábrahám három látogatójának a két angyali személye előtt történik meg, akik Ábrahámot egyenesen Lóthoz mentek). Ezen kívül csupán egyetlen ilyen eset történik az Ószövetségben: az 1Sám 25,23, ami érdekes parallele a vendéglátó leborulásának a vendég előtt. Azonban e szöveg kontextusa érthetővé teszi az aktus okát, nem úgy, mint az 1Móz 18., illetve 19. Az 1Sám 25-ben Abigail, a vendéglátó, azért borul le vendége, Dávid előtt, mert férje súlyosan megsértette a vendégszeretet protokollját: elutasította Dávid megvendéglését. Ez Dávid ellenséges magatartását válthatta volna ki, amennyiben Abigail nem tette volna jóvá férje megbotránkoztató viselkedését. Ezen kívül az 1Móz 23,7,12; 33,3 nyilvánvalóvá teszik, hogy nemhogy a vendéglátó, hanem éppenséggel a vendég borul le a vendéglátó előtt, ha az aktus egyáltalán bekövetkezik.

⁶⁹ Ezt a sejtést erősítheti még az is, hogy a leborulás után Ábrahám, noha három látogató áll előtte, egyes szám első személyben címzi meg az egyiküket: *’adónáj* (Úr, Uram). Ez a legtöbb esetben – noha nem kizárólagosan – Istenre utal, Isten megszólításának a terminusa. Az egyes és többes számok váltakozása egyébként az egész narratíván keresztül megfigyelhető, és azt sejteti, hogy az egyes számok esetében Isten az, aki beszél, illetve Isten az, akihez Ábrahám (és Sára) szól (1. vers – sing., 2. vers – plur., 3. vers – sing.,

Végül még egy különleges összetevő megfigyelhető Ábrahám magatartásában: *Ő maga pedig ott állt mellettük a fa alatt, amíg ettek.* A vendéglátó és a vendég általában közösen fogyasztja el a feltálat ételt, tehát egymással közösségben.⁷⁰ Ábrahám különös viselkedése bizonyára arról tanúskodik újra, hogy Ábrahám transzcendens dimenziókat érzékel a három látogatóban.⁷¹

A vendéglátó Ábrahám után most a három vendég viselkedésére vethetünk egy pillantást. Előljáróban megállapíthatjuk, hogy paradigmánk értelmében a három vendég viselkedése igen-igen zavarba ejtő. Az öt alapvető, vendégre érvényes szabály közül csupán hármat teljesítenek a protokollnak megfelelően.

Elsőként megfigyelhető a *várákozás* aktuusa a látogatók részéről, ahogy Ábrahám sátorától egy „rövid futásnyira”⁷² állnak meg Ábrahám látóterében, és megvárják, míg Ábrahám „fölemeli tekintetét” és észreveszi őket, majd eléjük fut az előre elkészített meghívással. Az, hogy Ábrahám úgy figyel fel rájuk, mint akik előtte állnak (tehát nem haladnak), azt feltételezi, hogy a férfiak már várákoznak egy ideje, és Ábrahám csak később veszi észre őket. Ebben a tekintetben tehát a protokoll szerint viselkednek.

Az első érdekes mozzanat az, hogy Ábrahám meghívását nem követi a *visszautasítás* aktuusa a vendégek részéről, meghívását egyből elfogadják: *Tegyél úgy, ahogy mondtad!* Ennek az elemnek talán nincs messzemenő jelentősége.⁷³

A következő eltérés, a *vendéglátó tulajdona utáni érdeklődésnek*, a *kérdőösködés tilalmának* látszólagos figyelmen kívül hagyása viszont nagy figyelmet érdemel: a látogatók egyike Ábrahámától direkt módon megkérdezi: *Hol van Sára, a feleséged?* A feleség az ókori gondolkodás szerint a férfi egyik legértékesebb tulajdona, és egy vendégnek a vendéglátó felesége után érdeklődni, még hozzá nyíltan kérdezősködni, a vendéglátó és a vendégszeretet szokásának a legdurvább megsértését jelenthette. Hasonló esetben egy átlagos ókori keleti vendéglátó bizonyára hevesen, fizikai erőszaktól sem visszariadó magatartással reagált volna. Vajon mi lehet az oka Ábrahám látszólagos nyugalmának?

A helyzet igen érdekes, nehezen megfeythető, mégis egy apró részlet fellebbentheti a fátylat a zavart keltő történetekről. Ez az idegen ugyanis, annak ellenére, hogy átutazó, pontosan tudja Ábrahám feleségének a nevét. Ez egy olyan dinamikát indított el Ábrahámban és Sárában, amely felülírta a vendégszeretet megszokott menetének követését, és egy új dinamikát adott a szokásgyakorlatnak. Úgy tűnik, hogy a Biblia a mások személyes életéről ismeretlenül beszámolni tudó cselekedetet a prófétasággal hozza összefüggésbe.⁷⁴ Elképzelhető, hogy Ábrahám és Sára egy olyan protokoll szerint viselkedett a név pontos megmondása után, amely a prófétákkal és isteni személyekkel való

4–9. versek – plur., 10–15. versek – sing., 16. vers – plur., 17–21. versek – sing., 22a. vers – plur., 22b–33. versek – sing.) Vö. Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis*, 6.

⁷⁰ 1Móz 19,3; 24,54; 2Móz 2,20; Bír 19,4; 2Kír 4,8; csupán a vendég eszik: 1Sám 25,35; 1Kír 17,13.

⁷¹ Érdekes, hogy így nézve, ebben az aktusban az áldozat dinamikáját fedezhetjük fel (a hús jelenléte is erre mutat), amely megmagyarázná, hogy Ábrahám miért nem vesz részt az étkezésben. Ebben az esetben a szövegnek egy rituális jellegű olvasata is lehetséges a kulturális antropológiai olvasat mellett.

⁷² Ábrahám „elégük fut” sátra bejáratától: ez azt feltételezi, hogy nem közvetlenül előtte állnak meg.

⁷³ A vendégszeretet paradigmájának felállítói is megjegyzik, hogy – bár ez az elem nem törvényszerű – mégis megjelenhet. “[...] protocol may have demanded the first invitation be turned down.” Vö. Matthews, Victor H.: *The Host and the Stranger*, 84.

⁷⁴ A legszemléletesebb példát ezúttal egy újszövetségi leírás szolgáltatja. Jézus és a samáriai asszony története (Jn 4,1–40) hasonló szituációt mutat, amikor Jézus egy vele beszélő asszony magánéletéről valós információkat közöl az őt egyébként nem ismerő asszonynak: *Jézus így szólt hozzá: Menj el, hívd a férjedet, és jöjj vissza! Az asszony így válaszolt: Nincs férjem! Jézus erre azt mondta: Jól mondtad, hogy férjed nincs, mert őt férjed volt, és akivel most élsz, az nem a férjed: ebben igazat mondtál. Az asszony ekkor így felelt: Uram, látom, hogy próféta vagy.*

interakció során használatos. Ha Ábrahám kezdetben nem is lett volna biztos a vendégek transzcendens természetében, ekkorra már minden kétséget kizáró módon meggyőződhetett efelől. Ilyen esetekben nagyon könnyen a háttérbe szorulhatnak az általános protokoll szabályai.

Végül: a három férfi a *vendégszeretet meghatározott idejéhez* alkalmazkodik és távozik az étkezés után. Nem marad el az *áldás* aktusa sem, amely – a történet tágabb összefüggéseit nézve – lélegzetelállító formában jelenik meg: *Bizonynal visszatérek hozzád egy esztendő múlva, és lásd, akkorra Sárának, a feleségednek fia lesz!*

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az 1Móz 18,1–16 narratívája, mely szerint Ábrahám rendkívüli vendégszeretetet tanúsít a mennyei látogatók irányában, abba a tágabb teológiai kontextusba illeszkedik, hogy Isten utódot ad Ábrahámnak. Ebben a kontextusban az Ábrahám által tanúsított páratlan vendégszeretetnek igen jelentős szerepe van. Morális tekintetben Ábrahám korának kiemelkedő személyisége volt: nem csupán tisztességgel tett eleget az ókorban oly központi jelentőségű vendégszeretet gyakorlásának, hanem egyedülálló és kimagasló módon teljesítette azt. E magatartásért méltán tudhatja magáénak Isten különleges figyelmét, és méltán lehet alanya Isten különös kiválasztásának és csodálatos ígéretének: *Nagy néppé teszelek, és megáldalak, naggyá teszem nevedet, és áldás leszel... Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége* (1Móz 12,2.3b). Isten ígéretének beteljesedése már Ábrahám életében elkezdődik, amikor csodálatos ajándékként meg is kapja az ígért gyermeket, Izsákot: *Sára teherbe esett, és fiút szült Ábrahámnak öregkorára, abban az időben, amelyet megígért neki Isten* (1Móz 21,2). Ezen túl azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a vendégszeretet szokásának gyakorlása során Ábrahám magával Istennel kerül rendkívülien szoros kapcsolatba, ugyanis Istent magát látja vendégül. Ha most felidézzük újra, hogy mi is az a jelentéstartalom, amit az ókori gondolkodás e szokásnak tulajdonított,⁷⁵ akkor Ábrahámról nem kevesebbet mondhatunk el, mint azt, hogy számára Isten, az „idegen” most baráttá, a legbelsőbb baráti körének részévé vált.

Az Ábrahám által tanúsított rendkívüli vendégszeretet olyan nagy jelentőségű, hogy ez a vendégszeretet a zsidó, majd a keresztyén vendégszeretet meghatározó mércéjévé válik. Amikor a későbbi zsidó és keresztyén közösségek a vendégszeretetet gyakorolták és az ókor általános szokásait követték, saját tradíciójukon belül e sajátágosan formált mércére, Ábrahám vendégszeretetére tekinthettek vissza.⁷⁶ Egyébként az ókorban és később az antik világban a görög-római vendégszeretet paradigmája volt a széles körben követendő példa.⁷⁷

6. Összefoglalás

Az ókori vendégszeretet szokásának dinamikájára építő ószövetségi szövegek egészen újszerű megvilágításba kerülhetnek az újabb társadalomtudományos kutatások fényében. A 21. századi olvasó, aki nem ismeri a vendégszeretet ókori, ószövetségi protokollját, már nem képes felismerni a szokás dinamikájára építő szövegek azon

⁷⁵ A vendégszeretet szokásának jelentése, jelentősége az a transzformáció, ahogy egy alig ismert vagy ismeretlen átutazóból vendég lesz, egy idegenből a legbelsőbb baráti kör egy tagja válik.

⁷⁶ Vö. Arterbury, Andrew E.: *Abraham's Hospitality among Jewish and Early Christian Writers*, 359–376.

⁷⁷ A görög-római vendégszeretet és a zsidó vendégszeretet felvázolását, összehasonlítását, egyezéseit, különbözőségeit ld. Arterbury, Andrew E.: *Entertaining Angels*, 15–93. (*Greco-Roman Hospitality in Antiquity; Jewish Hospitality in Antiquity* fejezetek.)

elemeit, amelyek pozitív, illetve negatív irányban eltérnek az ókorban elfogadott általános konvencióktól. Pedig a szokás dinamikájára építő ószövetségi szövegek éppen azokban az elemekben közlik a különleges teológiai mondanivalót, amelyek eltérnek az átlagostól. Ugyanis az általános konvenciók ismerete magától értetődő volt. Tehát a vendégszeretet ókori konvenciói hermeneutikai eszközként szolgálnak az ószövetségi szerző, illetve hallgató számára, vagyis az általános normákhoz való viszonyítással értelmezik a szöveget.

A protokoll függvényében az 1Móz 18,1–16 vendégszeretet-leírásának szokatlan elemei jelentős teológiai mondanivalót közölnek Ábrahám erkölcsi nagyságáról, ugyanis páratlan erkölcsi magatartása nyomán méltán tudhatja magáénak Isten különleges figyelmét, és méltán lehet alanya Isten különös kiválasztásának és csodálatos ígérétenek. Az ókori, ószövetségi vendégszeretet-szokás ismeretének függvényében a leírásban – e kézenfekvőbb mondanivalójával párhuzamosan – olyan kifinomultabb üzenetekre is fény derül, amelyek láthatatlanok maradnak a kultúrától idegenebb olvasók számára a protokoll mélyebb ismeretének hiányában. Egyrészt Ábrahám leborulása, megszólításának módja, illetve az étkezésnél tanúsított magatartása árnyaltabbá teszi azt a kérdést, hogy Ábrahám az események vajon melyik pontján ismeri fel látogatói transzcendens jellegét. Másrészt Ábrahám látogatóinak magatartása mentén a leírás egy emberi szokásokat, struktúrákat transzcendentáló Isten-képet közvetít, ezáltal egy valóban cizellált teológiai gondolkodásról tesz tanúbizonyosságot. Ez már csak annak függvényében válik igazán figyelemre méltóvá, ha emlékezetünkbe idézzük, hogy a leírás egy igen korai irodalmi réteg része.

Felhasznált irodalom

- Arterbury, Andrew E.: Abraham's Hospitality among Jewish and Early Christian Writers: A Tradition History of Gen 18:1–16 and its Relevance for the Study of the New Testament. In: *Perspectives in Religious Studies* 30 (2003), 359–376.
- Arterbury, Andrew E.: *Entertaining Angels. Early Christian Hospitality in its Mediterranean Setting*. Sheffield Phoenix Press, Sheffield (UK) 2005.
- Auffarth, Christoph: Protecting Strangers. Establishing a Fundamental Value in the Religions of the Ancient Near East and Ancient Greece. In: *Numen* 39/2 (1992), 193–216.
- Bartha Tibor (szerk.): *Az Ószövetség népe*. A DRHE Szegedi Vallástanár Tanszékének Tanulmányi Füzetek 16. Szeged 1998.
- Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon*. I–II. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993.
- Brenner, A. (Ed.): The Social World of the Hebrew Bible: Twenty-Five Years of the Social Sciences in the Academy. In: *Semeia. An Experimental Journal for Biblical Criticism* 87. Society of Biblical Literature, 1999.
- Brown, F. – Driver, S. – Briggs, C.: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon*. Hendrickson, Peabody (MA) 2005.
- Carter, C. E.: Opening Windows onto Biblical Worlds. Applying the Social Sciences to Hebrew Scriptures. In: Baker, D. W. – Arnold, B. T. (Eds.): *The Face of Old Testament Studies. A Survey of Contemporary Approaches*. Baker Academic, Grand Rapids (MI) 1999, 421–451.
- Carter, C. E. – Meyers, C. L. (Eds.): *Community, Identity and Ideology. Social Science Approaches to the Hebrew Bible*. Eisenbrauns, Winona Lake (IN) 1996.
- Eliade, Mircea: *A Szent és a Profán. A vallási lényegről*. Európa Könyvkiadó, Budapest 1996.
- Fretheim, T. E.: חוה (#2556). In: VanGemeren, W. A. (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*. II. Zondervan, Grand Rapids (MI) 1997, 42–44.

- Fuller, R.: אִיפָה (#406). In: VanGemeren, W. A. (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*. I. Zondervan, Grand Rapids (MI) 1997, 382–388.
- Giddens, Anthony: *Szociológia*. Osiris, Budapest 2003.
- Glassner, Jean-Jacques: L'hospitalité en Mésopotamie ancienne: aspect de la question de l'étranger. In: *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 80/1–2 (1990), 60–75.
- Gottwald, Norman K.: *The Tribes of Yahweh: A Sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250–1050 B.C.E.* Orbis, Maryknoll (NY) 1979.
- Hamilton, Victor P.: *The Book of Genesis. Chapters 18–50*. The New International Commentary of the Old Testament. Eerdmans, Grand Rapids (MI) 1995.
- Hobbs, T. R.: Hospitality in the First Testament and the 'Theological Fallacy'. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 95 (2001) 3–30.
- Hodossy-Takács Előd (Eredetileg Takács Előd néven): *Kortörténeti tanulmányok*. Sepphoris Füzetek 1. DRHE, Debrecen 1999.
- Hodossy-Takács Előd: „...Az Úr vezette egymaga...” Izráel letelepedése és Józsué bonfoglalás-tradíciójának teológiai elemzése. DRHE, Debrecen 2002.
- Jenei Péter: Megsértette-e Jáel a vendégszeretet szokásának ókori konvencióit? Egy kulturális adalék a Bír 4,17–22 értelmezéséhez. In: Szávay László (szerk.): „*Vidimus enim stellam eius...*” *Konferenciakötet*. Károli Könyvek 3. KRE/L'Harmattan, Budapest 2011, 192–200.
- Jenei Péter: „Azután megjelent neki az Úr...” Ábrahám vendégeinek identitása a korai zsidó- és keresztyén iratok szerint. In: Peres Imre – Jenei Péter (szerk.): *Az ókori keresztyén világ*. *Konferenciakötet*. Patmosz Könyvtár 1. DRHE, Debrecen 2012, 15–40.
- Karasszon István: *Az őszösvetségi írásmagyarázat módszertana*. PRTA, Pápa 2005.
- Klingbeil, Gerald A.: *Bridging the Gap. Ritual and Ritual Texts in the Bible*. Eisenbrauns, Winona Lake (IN) 2007.
- Koenig, John: *New Testament Hospitality. Partnership with Strangers as Promise and Mission*. Fortress Press, Philadelphia (PA) 1985.
- Konkel, A. H.: גֵר (#1591). In: VanGemeren, W. A. (Ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis*. I. Zondervan, Grand Rapids (MI) 1997, 836–839.
- Lasley, C.: Towards a theoretical understanding. In: Lashley, C. – Morrison, A. (Eds.): *In search of Hospitality. Theoretical Perspectives and Debates*. Butterworth-Heinemann, Oxford (UK) 2000, 1–17.
- Letellier, R. I.: *Day in Mamre, Night in Sodom. Abraham and Lot in Genesis 18 and 19*. Biblical Interpretation 10. Brill, Leiden 1995.
- Matthews, Victor H.: Hospitality and Hostility in Judges 4. In: *Biblical Theology Bulletin* 21 (1991), 13–21.
- Matthews, Victor H.: The Host and the Stranger. In: Matthews, Victor H. – Benjamin, Don C. (Eds.): *Social World of Ancient Israel 1250–587 BCE*. Hendrickson Publishers, Peabody (MA) 1993, 82–95.
- Mendenhall, George E.: The Hebrew Conquest of Palestine. In: *Biblical Archaeologist* 25 (1962), 66–87.
- Monge, Claudio: *Dieu Hôte. Recherche historique et théologique sur les rituels de l'hospitalité*. Zeta Books, Bucharest 2008.
- Morschauer, Scott: Hospitality, Hostiles and Hostages: On the Legal Background to Genesis 19:1–9. In: *Journal for the Study of the Old Testament* 27/4 (2003), 461–485.
- O’Gorman, Kevin D.: Dimensions of Hospitality. Exploring Ancient and Classical Origins. In: Lashley, C. – Lynch, P. – Morrison, A. (Eds.): *Hospitality. A Social Lens*. Elsevier, Oxford (UK) 2007, 17–32.
- Päpstliche Bibelkommission: *Die Interpretation der Bibel in der Kirche*. Libreria Editrice Vaticana, 1993.

- Pápai Bibliikus Bizottság: *Szentírásmagyarázat az Egyházban. A bibliai hermeneutika katolikus elvei, hermeneutikai irányzatok bemutatása és értékelése*. Bibliai írások 1. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 2001.
- Pedersen, J.: *Israel. Its Life and Culture*. I–IV. Oxford University Press, London (UK) 1926.
- Pitt-Rivers, Julian A.: The Stranger, the Guest, and the Hostile Host. In: Peristiany, J. G. (Ed.): *Contributions to Mediterranean Sociology*. Weidenfeld and Nicolson, London (UK) 1968, 13–30.
- Reif, S. C.: A root to look up? A study of the Hebrew *ns' 'ym*. In: Emerton, J. A. (Ed.): *Congress Volume*. E. J. Brill, Leiden 1983, 230–240.
- Rózsa Huba: *A Genézis könyve II. A pátriárkák (Gen 11,27–20,18)*. Szent István Társulat, Budapest 2009.
- Rusche, Helga: *Gastfreundschaft in der Verkündigung des Neuen Testament und ihr Verhältnis zur Mission*. Aschendorffsche, Münster 1958.
- Stallman, Robert C.: *Divine Hospitality in the Pentateuch: A Metaphorical Perspective on God as Host*. Doktori Disszertáció, Westminster Theological Seminary 1999.
- Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Kiadó, Budapest 2008.
- Tóth Kálmán: Időszámítás. In: Bartha, Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1993, I:628–630.
- Van Gennep, Arnold: *Átmeneti Rítusok*. L'Harmattan, Budapest 2007.
- Vogels, Walter A.: Hospitality in Biblical Perspective. In: *Liturgical Ministry* 11 (2002), 161–173.
- Walton, J. H. – Matthews, V. H. – Chavalas, M. W.: *The IVP Bible Background Commentary. Old Testament*. InterVarsity Press, Downers Grove (IL) 2000.
- Williams, Ronald J.: *Williams' Hebrew Syntax. Third Edition*. University of Toronto Press, Toronto 2007.
- Wilson, R. R.: *Sociological Approaches to the Old Testament*. Fortress Press, Philadelphia (PA) 1984.
- Wyatt, Nicolas: *Space and Time in the Religious Life of the Near East*. Sheffield Academic Press, Sheffield (UK) 2001.